

ГОРТАЮЧИ СТОРІНКИ НЕДАВНЬОГО МИНУЛОГО

Воїнами не народжувалися – ними ставали

Призначення на посаду командувача військ Червонопрапорного Київського військового округу (ЧКВО) в липні 1975 р. я сприйняв як виявлену мені високу честь. Адже це був один з провідних округів у структурі радянських Збройних Сил. Його бойовий літопис розпочався в березні 1919 р. У різний час тут служили видатні воєначальники – І.Баграмян, В.Блюхер, М.Ватутін, А.Гречко, О.Єгоров, Г.Жуков, М.Кирпонос, П.Кошовий, В.Куликов, К.Рокоссовський, С.Тимошенко, В.Чуйков, І.Якубовський. Кожен восьмий Герой Радянського Союзу – воїн ЧКВО. А серед двічі Героїв Радянського Союзу кожен другий причетний до славної історії округу.

Територіально ЧКВО охоплював 10 областей України, населення яких становило понад 30 млн. чоловік. Таке розміщення округу й зосередження на його території величезних економічних і людських ресурсів визначало і його оперативно-стратегічне призначення, і специфіку укомплектованості військ (60 % становили танкові з'єднання). Тож не дивно, що тривалий час випробування нових видів озброєння, бойової техніки, вироблення оперативно-тактичних нормативів, опрацювання нових способів і форм ведення бойових дій апробувалися в ЧКВО. Його війська брали участь у великих навчаннях і маневрах. Скажімо, перше форсування танками по дну такої великої водної перепони, як Дніпро, проводилося в 1957 – 1958 рр. саме військами цього

округу. Тут на практиці перевірялися нові теоретичні положення військової науки.

Це все поклало особливу відповідальність на командувача.

Познайомившись з округом, розібравшись з кадрами, я цілком поринув у справи, пов'язані з головним завданням – підготовкою військ. Завдання це було дуже нелегке. Революція у військовій справі дедалі ускладнювала бойову техніку й озброєння. Так, якщо на початку 50-х років середній за складністю технічний пристрій мав 700 – 800 деталей, то на кінець 80-х, аналогічний йому, – уже 1400 – 1500 і більше деталей.

Під час експлуатації нової техніки збільшувалася кількість операцій, що їх проводив особовий склад. Для порівняння: у 1945 р. гарматна обслуга, щоб зробити постріл, виконувала близько десяти операцій, а згодом стартова обслуга ракетної установки для пуску ракети виконувала вже понад сто операцій.

Надходження нової техніки у війська зумовлювало появу нових військових спеціальностей. У роки Першої світової війни їх було 15 – 20, у 1945 р. – 160, у 60-х – 400, а на початок 80-х рр. – більш як 2000. Ці обставини треба було враховувати при підготовці військ, якій підпорядковувалося все: і поодинокий вишкіл військовиків, і бойове злагоджування підрозділів, частин і з'єднань, і підготовка органів управління й тилу. Заняття з воїнами провадилось з урахуванням їхніх категорій. Здобуті ними навички закріплювалися на командно-штабних і військових навчаннях, манев-

рах, бойових стрільбах, індивідуальних і комплексних тренуваннях, а також на індивідуальних заняттях з вивчення провідних документів, статутів, зброї і військової техніки, способів бойового застосування їх, різних форм і прийомів бойових дій.

Для плідного навчання воїнів створювалися належні умови. У кожному полку була добра навчально-технічна й матеріальна база. Класи устатковувалися навчальними тренажерами й пультами керування, різними електронними пристроями, що давало змогу відпрацьовувати до автоматизму дії воїнів на сучасній техніці. Солдат у прямому розумінні проходив крізь вогонь і воду, підпадаючи під обкат танків та інші випробування.

Значної уваги надавалося формуванню нового типу військово-технічного мислення, підвищенню технічної культури особового складу. У частинах і з'єднаннях діяли факультети технічної культури, університети й лекторії технічних знань, школи передового досвіду, технічної майстерності, проводилися вечори запитань і відповідей з нової техніки, зустрічі з ученими й конструкторами, влаштовувалися виставки, колективні перегляди спеціальних телепередач, кінофестивалі з військово-технічної тематики, огляди нових книжок і журналів з технічних питань.

В окрузі провадилась постійна раціоналізаторська й винахідницька робота. Увага до винахідництва – давня традиція КВО. Досить сказати, що 1939 р. тут служив механіком-водієм танка Михайло Калашников, згодом ушлявлений зброяр, творець стрілецької автоматичної зброї. В окрузі він створив лічильник моторесурсів.

Завдяки технічній творчості в КВО було організовано систему технічного забезпечення (ТЗ). У службі

*Генерал армії І. Герасимов.
Березень 2000 р.*

ракетно-артилерійського озброєння (РАО) знайшлися офіцери, які з власної ініціативи проаналізували існуючу систему технічних засобів і запропонували, як її реорганізувати. Їхні пропозиції полягали в тому, щоб об'єднати дії основних технічних служб – ракетно-артилерійського озброєння, бронетанкової й автомобільної, що досі функціонували самостійно, незалежно одна від одної, без потрібної взаємодії.

Після детальної перевірки й відпрацювання на армійських командно-штабних навчаннях пропозиції щодо централізації і узгодження зусиль усіх технічних служб доповіли Генштабу, який схвалив і підтримав ініціативу округу, посприявши розширенню масштабів і підвищенню рівня виконуваних досліджень. У результаті з 1980 р. у військах поширилася нова система технічного

Капітан І.Герасимов. 1943 р.

забезпечення, зокрема було введено інститут заступників командирів з озброєння (починаючи з батальйонної ланки), яким підпорядковувалися служби ракетно-артилерійського озброєння, бронетанкова, автотранспортна, метеорологічна.

Наступним етапом роботи з удосконалення системи технічного забезпечення стало виявлення здатності органів управління нової служби в ході операцій. З цією метою за планом Генштабу в 1982 р. проведено тактико-спеціальне навчання, причому в такому великому масштабі, якого в нашій армії ще не було. Із запасу було призвано 8 тис. спеціалістів, на навчання виведено близько 2 тис. одиниць спеціальної техніки.

Керував навчанням командувач військ КВО. Відповідальність за відпрацювання всіх спеціальних питань технічного забезпечення покладалася на заступника командувача військ округу з озброєння із підпорядкованими йому штабом озброєння і технічними службами округу.

Враховуючи важливість і масштаб цього заходу, на навчання прибула з Москви велика група генералів і офіцерів центрального апарату й вищів (близько ста осіб). Очолював її перший заступник головнокомандувача сухопутних військ Збройних Сил генерал армії О.Майоров.

Поставлену перед цим навчанням мету було досягнуто.

Підсумком кількарічної роботи з реформування системи технічного забезпечення таких спеціальних документів, як „Порадник із забезпечення бойових дій сухопутних військ”, ч. VIII (введений у дію наказом головнокомандувача сухопутних військ у 1983 р.), і „Порадник з технічного забезпечення військ в операціях” (введений у дію наказом МО СРСР у 1989 р.).

Розроблена й відпрацьована в ті роки система технічного забезпечення діє і нині в Збройних Силах України.

Екзаменом на здатність розв'язувати складні завдання сучасного бою були тактичні й тактико-спеціальні навчання, зокрема навчання з бойової стрільби. Їх проводили, як правило, у складній обстановці, що потребувала творчого підходу, кмітливості й військових хитрощів. На таких навчаннях воїни закріплювали набуті навички. Нормативи з технічної підготовки, операції, пов'язані з роботою на техніці, виконувалися на певному тактичному тлі, в обстановці, наближеній до бойової.

Віддаючи належне всім військовим дисциплінам, я, проте, найбільше любив тактику і завжди з великим задоволенням нею займався, усвідомлюючи, що армія, крім усього іншого, мусить бути передусім добре підготована тактично. Інакше вона доучуватиметься під час бою, зазнаючи при цьому зайвих втрат.

Я завжди прагнув, щоб більшу частину навчального часу війська проводили в полі. Саме там, в умовах, якнайближчих до фронтових, формувалася висока бойова готовність. Організуючи бойову підготовку, я намагався зробити так, щоб командири всіх рівнів усвідомили доконечну потребу послідовного додержання суворого правила: „Важко в навчанні, легко в бою”, водночас прагнув застерегти їх від примітивного тлумачення цього правила, тобто лише створення в полі якнайсуворіших умов для навчання. Я вважав, що цього замало і, власне, не це головне. Головне я вбачав у необхідності організувати навчання так, щоб вони сприяли виробленню практичної виучки командирів, штабів, військ, а відтак і досягненню жаданого результату – перемоги. Її забезпечують уміла взаємодія всіх родів військ, відмова від лінійності як у тактичному, так і в оперативному масштабі, викорінення всього шаблонного, оригінальні, відважні, а проте обгрунтовані аналізом обстановки, рішення командирів усіх ступенів і водночас безумовна виконавська ретельність, залізна дисципліна, підперта високим усвідомленням людьми військового обов'язку.

Адже бій – це силова боротьба, змагання сторін у потузі вогню, ударів, стрімкості маневру. Проте за цією зовнішньою стороною ховається завзяте протиборство інтелектів, командирського розуму, бойової виучки особового складу, його навченості, витримки, вправності. Більше шансів на успіх має той, хто може протиставити ворогові, крім збройової потуги, ще й досконаліші способи бойових дій, той, у кого виявиться більший запас морально-бойової моці, витривалішими будуть нерви, сильнішою воля.

Відповідно до цих настановлень наші мотострільці й танкісти вчи-

лися швидко розгортатися з ходу, рішуче атакувати, стрімко наступати, стійко оборонятися, боротися з масованими атаками танків, літаків, що низько летять, діяти в умовах реального бомбометання, наступати слідом за груповими кидками своїх бойових гранат, долати в індивідуальних засобах захисту „заражені” ділянки місцевості, „вогнища пожеж” тощо; ракетники й артилеристи – несхибно уражувати як планові цілі, так і цілі, що несподівано з'являються; воїни ППО – знищувати високошвидкісні, маневруючі, низьколітні повітряні цілі в умовах створюваних завад; особовий склад інженерно-саперних підрозділів – швидко зводити потрібні споруди, влаштовувати проходи в ядерно-мінних загородах, забезпечувати переправу військ через водні перепони; зв'язківці – за будь-яких умов налагоджувати постійний зв'язок і негайне проходження інформації; хіміки – вдосконалювати способи захисту від зброї масового ураження; авіатори – літати в складних умовах, вести бій на різних висотах, уражувати цілі з першого заходу, з першої ж ракети.

Хочу наголосити, що при такій насиченій програмі підготовки військ у окрузі не було жодного випадку відміни запланованого навчання через брак коштів. Такий випадок розцінювався б як надзвичайний.

Організуючи військові колективи на активні дії в складних умовах, я завжди керувався не раз перевіреним на практиці принципом, суть якого полягала в тому, що начальник, ставлячи нелегке для виконання завдання, мусить узяти на свої плечі тягар, може, навіть більший за той, що має припасти його підлеглим.

Серйозним іспитом на бойову зрілість для військ округу було

навчання, проведене в 1975 р. під керівництвом міністра оборони СРСР А.Гречка. Мотострільці й танкісти, авіатори, ракетники, артилеристи демонстрували в ході навчання вміння вести сучасний бій. На всіх етапах навчання наполегливо опрацьовувалися питання бойової узгодженості й взаємодії при веденні сучасних бойових дій різними родами військ. У штабах всебічно обмірковувалося й зважувалося все, що було потрібно для успіху.

Навчання характеризувалося широким використанням сучасної техніки, тісною взаємодією підрозділів і частин на всіх етапах бою. Командири й штаби показали добру підготовку в плануванні й організації бойових операцій, в управлінні військами.

Керівництво Міністерства оборони, спостерігаючи дії військ, високо оцінило їхню виучку. Передусім воно відзначило чітку взаємодію і наступальний порив. Відмінну оцінку дістали дії мотострільців як танкового десанту. Гвардійцям за виявлені під час навчання мужність і військову доблесть було вручено вимпел міністра оборони.

Відомо, що військові кадри – це кістяк армії і флоту. Впровадження у війська сучасних видів зброї і бойової техніки висунуло нові, підвищені вимоги до військових кадрів. Від офіцерів і генералів усіх видів Збройних Сил вимагалось знання основ ядерної фізики, радіотехніки, електроніки, вищої математики та інших наук. Дедалі очевиднішим було, що для успішного освоєння нової зброї і техніки, вмілого використання їх офіцерам і генералам потрібні знання інженера, а солдатам і сержантам – знання на рівні техніка, висококласного спеціаліста.

Ось чому турбота про військову, морально-політичну й психологічну підготовку, розширення культурного й військово-технічного світогляду офіцерських кадрів посідала особливе місце в роботі військової ради, командирів і штабів.

Вживалися заходи щодо підвищення якості оперативно-тактичної підготовки офіцерів. З цією метою широко використовувалися навчання, збори, показні й інструкторсько-методичні заняття, наради та конференції. Офіцерам викладалися основи військової педагогіки й психології. При окружному будинку офіцерів, багатьох гарнізонних будинках діяли університети й лекторії з питань військової педагогіки та психології.

Великих змін зазнали вищі навчальні заклади округу. В них удосконалювався зміст навчання, перероблялися навчальні плани й програми. Підвищувалися вимоги до знань слухачів і курсантів, їхніх морально-бойових якостей. Посилювалася практична спрямованість навчання, зростала роль військового стажування. Воно тривало два місяці.

У частинах організовувалися показові й конструкторсько-методичні заняття, обмін досвідом, читалися лекції з військової підготовки, основ військового законодавства, проводилися теоретичні конференції, співбесіди, консультації.

У багатьох військових колективах було організовано шефство старших офіцерів над молодшими. При цьому увага зосереджувалася на вихованні в молодих офіцерів високих морально-бойових якостей, на їхньому вмінні правильно будувати взаємини з підлеглими, поєднувати високу вимогливість, наполегливість у досягненні поставленої мети з увагою до людей, піклуванням про них.

На полігоні. В центрі – генерал-полковник І.Герасимов. 1978 р.

Зростання професійної компетентності офіцерів і генералів сприяло підвищенню оперативної, тактичної і спеціальної підготовки військ, формуванню у військово-службовців високих морально-бойових якостей.

У військах округу самовіддано трудилися досвідчені, добре підготовані командири. Назвати всіх тут немає змоги. Однак не можу не згадати командира дивізії генерал-майора В.Павловського, начальника училища зв'язку генерал-лейтенанта М.Пилипенка, командувача армії генерал-лейтенанта Ю.Терентьєва.

Офіцери, вихованці округу, опинившись в екстремальних ситуаціях, виявляли професійну майстерність, мужність і вірність військовій присязі.

В окрузі і за його межами добре знали ім'я генерал-майора М.Антошкіна. Керуючи виконанням одного із

завдань з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і бачачи невпевненість окремих молодих солдатів, він заявив їм: „Перед вами генерал авіації. Я піду разом з вами в зону радіоактивного забруднення. Якщо кинуся тікати, можете й ви покинути роботу й бігти за мною. Але доти, доки я поряд з вами – не руште”. І завдання вони успішно виконали.

Прикладом високої вимогливості до себе був полковник М.Малишев. За власним бажанням він двічі перебував у Афганістані. Зробив майже 800 бойових вильотів. За найменшої можливості він намагався передати свій досвід молодим пілотам, виховувати авіаторів у дусі військової дружби, взаємовиручки в бою. І не випадково ескадрилья не зазнала жодних втрат в Афганістані.

Широко відомими стали подвиги вихованців округу офіцерів А.Стовби, В.Гринчака та інших.

З любов'ю до людей

Спрямовуючи зусилля командирів і штабів на подальше вдосконалення й підвищення бойової підготовки військ, я опікувався й побутом особового складу. В багатьох військових містечках, всупереч вимогам статуту, спальні місця в казармах розміщувалися в два яруси, бракувало побутових кімнат, приміщень для сушіння обмундирування і взуття, не було гарячої води. Все це потребувало термінового вирішення.

Дуже хвилювала житлова проблема – забезпечення квартирами генералів, офіцерів, прапорщиків. Кількість безквартирних сягала 27 – 28 тис. сімей, а тих, хто отримував квартири, було не більше 3 – 3,5 тис. сімей, гобто військово-службовець чекав квартири вісім – дев'ять років. Не вистачало й дитсадків та шкіл.

На цей час будівельно-квартирними органами вже керували молоді, енергійні професіонали, які добре знали свою справу – заступник командувача військ округу генерал-майор С.Болбас, начальник будівельного управління полковник В.Седунов, начальник квартирно-експлуатаційного управління полковник Д.Хмура, його заступник полковник М.Качан, командири будівельного виробництва М.Макаров, Г.Малієв, Б.Грибанов, Т.Чурсін, М.Бондаренко, С.Закіпний, Г.Караванський, політпрацівники будівельники І.Кодинсі, В.Іжинський, В.Бровієв, М.Панченко, В.Дорофеев, М.Водовиченко, В.Васильєв та інші.

Щоб розв'язати проблему, вони звернулися до нетрадиційних методів. Скориставшись досвідом, знаннями й високим науковим потенціалом Київського інституту експериментального проектування житла, розробили і впровадили в будів-

ництво нову серію, скоротивши кількість типорозмірів і звівши до мінімуму обсяги мокрих процесів на будівельних майданчиках; склали нові проекти офіцерських гуртожитків, штабів дивізій, дитсадків, шкіл, лікувальних закладів, використавши нову серію; зосередили зусилля військових будівельників на зведенні об'єктів соцкультпобуту, загальновійськових будівель і споруд лише в закритих військових містечках; залучили до будівництва в містах місцеві будівельні комбінати й трести; досягли домовленості з планувальними організаціями про пайове будівництво з передачею лімітів капіталовкладень і підяду через Держплан СРСР; залучили до будівництва господарським способом об'єктів схову техніки й військового майна особовий склад частин і з'єднань.

Зосередження зусиль у цій ділянці дало змогу будівельно-квартирним органам розв'язати багато життєво важливих питань.

На зразкове містечко перетворився навчальний центр „Десна”, куди підвели лінії електропередач з Київської ГЕС напругою 110 кВт, протягли газопровід високого тиску (60 кг/кв.см) довжиною 29 км з переходом через Десну; збудували газову котельню; реконструювали очисні споруди; повністю оновили систему водопостачання.

Для особового складу було збудовано чотириповерхові казарми з розміщенням спальних місць в один ярус, навчальні корпуси, солдатські клуби, комбінати побутового обслуговування, лікувальні заклади. У житловому містечку вирости Будинок офіцерів на 800 місць, школа на 1100 учнів, два дитсадки, магазини, пральні.

Навчальний центр „Десна” був визнаний найкращим за благоустроєм. Практично на новому місці споруджено військові містечка Калугі-

но-Башкирівки, Дівічки, що не поступаються у впорядкованості „Десні”.

Повністю модернізовано такі військові містечка, як Гвардійське, Черкаське, Гончарівське, Криворізьке, Малинівка. Тут збудовано Будинки офіцерів, казарми, штаби, комбінати побутового обслуговування, офіцерські гуртожитки, житлові будинки, магазини. До них підведено газопроводи високого тиску, лінії електропередач, зведено очисні споруди.

Округ вів перед за газифікацією об'єктів: у 1986 р. їх було 56% від загальної кількості, тимчасом як найближчий до нас Прикарпатський округ мав не більш як 22%.

До 1986 р. в основному було виконано основне завдання – своєчасно забезпечено житлом генералів, офіцерів, прапорщиків. У окрузі кількість безквартирних сімей військовослужбовців знизилась з 28 до 12,5 – 13 тис., а кількість тих, хто отримує квартири, становила 9,5 – 10 тис. сімей, тобто сім'я військовослужбовця отримувала квартиру впродовж року. Таким досягненням у той час не міг похвалитися жоден округ.

Велика увага приділялася благоустрою і реконструкції об'єктів військово-медичного управління – госпіталям, санаторіям.

У Київському військовому госпіталі, розташованому в центральній частині міста й будівлях, що мають статус пам'яток архітектури, було реконструйовано неврологічне, туберкульозне, інфекційне, хірургічне й терапевтичне відділення.

Щоб виконати всі вимоги медиків щодо розміщення хворих і обладнання, потрібні були додаткові приміщення. Проте нове будівництво в цій зоні заборонялося. І тоді працівники квартирно-будівельних органів пішли на нечуваний експеримент. Зробивши фотомонтаж,

вони на містобудівній раді в присутності головного архітектора Києва й працівників охорони пам'яток та історичного середовища довели, що автори проекту у XVIII ст. всі будівлі передбачали двоповерховими, але з якихось причин збудували їх одноповерховими, і щоб реалізувати первісний задум, слід над всіма будівлями звести другий поверх. Після триденного обговорення було прийнято рішення про надбудову і тим самим розв'язано проблему з приміщеннями. Водночас значно реконструйовано Харківський, Дніпропетровський і Чернігівський військові госпіталі.

Військові будівельники невпізнанно змінили вигляд військових санаторіїв. У Пущі-Водиці вони збудували спальний корпус і оздоровчий комплекс; у Ново-Санжарському санаторії – спальний корпус, клуб, їдальню, житлові будинки, лікували вугільні котельні; в Ірпінському санаторії – нові спальні й лікувальні корпуси, їдальню, клуб; повністю реконструювали санаторій „Перлина”, вжили заходів з антисейсмічної безпеки, звели новий спальний корпус на 110 місць; відкрили новий пірс для причалювання великих прогулянкових катерів і лікувальний пляж, визнаний одним з найкращих на Південному березі Криму; у селищі Гаспра спорудили шість житлових будинків з магазинами; повністю реконструювали турбазу „Кічкіне”, новий корпус її став окрасою Південного берегу Криму.

Не лишилися поза увагою й військово-навчальні заклади, розміщені на території округу: в Київському загальновійськовому училищі було збудовано нову курсантську їдальню, що дало змогу організувати харчування в одну зміну, гуртожиток для курсантів старших курсів; у київських танковому, авіаційному, зенітно-ракетному й ра-

На вежі Гончарівського навчального центру. Зліва направо: маршал К.Москаленко, генерал-майор В.Дементьєв, генерал армії І.Герасимов, генерал-полковник М.Лопиґін. 1980 р.

діотехнічному училищах відкрито нові навчальні корпуси, казарми й гуртожитки для іноземних військовослужбовців, які навчалися там; у військово-морському політучилищі на Подолі зведено їдальню й навчальний корпус, а на Рибачому острові – новий корпус для підготовки морських спеціалістів; нові приміщення споруджено для десяти центральних курсів політскладу; тривали роботи з розширення авіаучилищ у Харкові, Чернігові, Луганську, Василькові.

У літніх училищах (Харків, Чернігів, Луганськ), крім місць основного базування, були аеродроми й військові містечка для кожного курсу навчання. У харківському училищі – це Чугуїв, Куп'янськ, Охтирка, Велика Круча, у чернігівському – Умань, Конотоп, Го-

родня, в луганському – Бердянськ, Маріуполь, Багерове. На кожному з цих аеродромів збудували казарми, їдальні й навчальні корпуси.

У харківському танковому, київському й полтавському училищах зв'язку було збудовано нові гуртожитки для курсантів, казарми, навчальні корпуси. В училищі ім. Крилова (Харків) для курсантів у навчальному центрі „Помірки” в повному обсязі обладнано тренажери для наземних і підземних шахтних установок, на основній базі в Харкові зведено два 12-поверхові навчальні корпуси (в одному з них нині міститься факультет Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого).

Поряд з житловим і загальновійськовим будівництвом докорінно реконструйовано військові підпри-

емства: з Києва переміщено до Черкаса і розбудовано там 125-й авторемонтний завод; відкрито нові цехи на 110 і 126-му автомобільних заводах у Харкові і 83-му в Києві; модернізовано складальні цехи на танкоремонтних заводах Харкова й Києва; під ремонт нової техніки реконструйовано авіаремонтні заводи Чернігова, Конотопа, Чугуєва, Білої Церкви, Луганська, Дніпропетровська.

Стали до ладу гальванічні цехи на заводах Кіровограда й Умані для РВСП. Завершено будівництво арсеналу в Ольшаниці, розпочато роботи з ремонту рухомих електростанцій. Реконструйовано летовища в Прилуках, Полтаві, Узині, Довгинцевому, Ніжині. Збудовано підземний склад пального в Гоголевому. Завершено будівництво захищеного комплексу для армії ППО в Києві. Тривало будівництво сховищ для спецтехніки в Канатові, Макарові, Лозовій.

На базі Київського військового округу проводились наради, збори, показові заняття з участю будівельно-квартирних органів усіх округів, передавався досвід, що успішно застосовувався в Московському, Ленінградському, Одеському, Північно-Кавказькому округах.

Заслуги військових будівельників високо оцінив уряд України: більш як 130 осіб відзначено державними нагородами, понад двадцять удостоєні звання „Заслужений будівельник України”.

Оцінюючи виконану роботу, можу з певністю сказати, що в окрузі чимало робилося для створення військовослужбовцям сприятливих умов для плідної служби, бойового навчання й активного відпочинку. Нам вдалося значно поліпшити благоустрій військових містечок. Було відкрито нові чи капітально відремонтовано старі чайни, кафе, лазні, введено в експлуатацію

десятки артезіанських свердловин, прокладено сотні кілометрів водогінної мережі, збільшено озеленення територій, де розташовувались військові частини.

Докладалося зусиль і для створення затишку в солдатських казармах. Солдати поверталися сюди, як у рідну домівку. Тут на них чекав гарячий душ, більярдний і тенісний столи, кольоровий телевізор, добре обладнана побутова кімната.

Бойове навчання має бути забезпечене

Спрямування військовослужбовців на успішне розв'язання завдань бойової підготовки й підвищення боєготовності залежало не лише від того, як розв'язувалися питання розміщення військ, соціального благоустрою офіцерів, прапорщиків і членів їхніх родин. Багато в чому воно визначалося тим, як задовольнялися щоденні потреби особового складу. А для цього доводилося щодня вирішувати численні питання, пов'язані з тилловим забезпеченням військ. Досить сказати, що для організації триразового харчування кожного дня потрібно було підвезти й видати для постачання особового складу 550 т різних продуктів, 220 т хліба, 50 т м'яса, 17,5 т вершкового масла й жирів, 200 т овочів тощо.

На потреби бойової й господарської діяльності військ щодня виділялося 3300 т паливно-мастильних матеріалів. Це три ешелони. І незважаючи на такі обсяги постачання, служби тилового забезпечення працювали так чітко, що за час мого командування округом не було жодного випадку зриву поставок у частини й з'єднання тих чи інших видів продовольства. Тилловим забезпеченням військ займалися понад 18 тис. військовиків і службовців армії.

Предметом щоденної турботи була організація харчування особового складу як у стаціонарних, так і в польових умовах. Нам вдалося досягти неухильного дотримання встановленого порядку годування солдатів. До приходу їх у їдальню все було розкладено на столах: хліб, сіль, перець, миски, ложки, виделки. Відтак подавали перші страви.

На стіні на видноті вивішувалася таблиця, де перелічувалися продукти, включені до солдатського раціону харчування. Поряд з таблицею – меню на тиждень. Ось приблизне меню одного дня:

Сніданок. Варене м'ясо з перловою кашею. Вершкове масло. Цукор. Чай. Хліб.

Обід. Салат з квашеної капусти з морквою. Капусняк на м'ясному бульйоні. Тушковане м'ясо з гречаною кашею. Кисіль. Хліб.

Вечеря. Смажена риба з картоплею. Чай. Цукор. Хліб.

Робилося все, щоб жодна розкладка впродовж тижня не повторювалася.

В окрузі в кожній частині було підсобне господарство. Держали корів, свиней, курей. Більша частина продуктів, отриманих від такого господарства, споживалася за солдатським столом, решта здавалася за цінами, встановленими державою, а гроші витрачалися знову ж таки на додаткове харчування військовослужбовців строкової служби, особливо в дні навчань, бойових стрільб і нічних занять. Частину цих коштів витрачали й на те, щоб у свята пригостити солдатів якоюсь смаковиною.

Вирощували у військових частинах і тепличну зелень – до 20 кілограмів на одного споживача. Були й такі господарства, які повністю задовольняли річну потребу особового складу в овочах, зелені, картоплі.

Керував продовольчою службою полковник А. Рудяк.

В окрузі щороку проводилося відмобілізування трьох – чотирьох дивізій, 12 – 17 різних частин і закладів, що, як правило, закінчувалося дивізійними, полковими й тактико-спеціальними навчаннями. Тож продовольча служба мала змогу вдосконалювати свої професійні знання й організацію харчування в польових умовах.

Здоров'я солдатів берегла добре організована військово-медична служба. Головною її турботою була профілактична робота, відвернення захворювань, суворе додержання правил особистої гігієни, гартування.

Для надання кваліфікованої медичної допомоги в окрузі було 8 госпіталів на 4 тис. 300 ліжок, п'ять санаторіїв і велика кількість різних медичних закладів: поліклінік, стоматологічних кабінетів, станцій переливання крові.

Медична служба опікувалася будівництвом лікувальних корпусів, збільшенням місткостей для зберігання медичного майна. У період з 1977 до 1984 р. ця місткість була доведена до 1460 вагонів.

Начальником медичної служби був генерал-майор медичної служби В. Фадєєв, людина енергійна, знавець своєї справи. Він уміло керував службою, робив усе для підвищення професійної майстерності особового складу.

Щороку два – три госпіталі розробляли плани розгортання госпіталів у польових умовах з прийманням умовно поранених на всіх навчаннях, що проводилися. З навчально-показових заходів медична служба округу посідала одне з перших місць у Збройних Силах. У травні 1982 р. відбулися навчальні збори начальників медичних служб округів і флотів, начальників окружних госпіталів, де розглядалися питання лікування й евакуації поранених під час „бойових дій”. Серед медиків

Під час відвідання військ округу В.Щербицьким. 1981 р.

було п'ять докторів і сімнадцять кандидатів медичних наук.

На базі окружного військового госпіталю проводилися навчально-методичні збори головних спеціалістів інших військових округів – хірургів, терапевтів, травматологів, нейрохірургів.

Велике значення в підвищенні боєготовності частин і з'єднань мала служба постачання пального. Адже ні бойові навчання, ні господарське життя не обходилися без пального. Очолював службу генерал-майор В.Кулей. Цей досвідчений офіцер за своє життя обіймав різні посади керівництва службою – від полку, дивізії, армії до округу.

Служба забезпечувала вчасне й ефективно постачання паливно-мастильних матеріалів в обстановці, наближеній до бойової. Щороку проводилися навчання з масового дозаправлення техніки (понад 1000 одиниць) в умовах перегрупування військ на великі відстані (до

1000 км). З цією метою на кожному складі й базі пального створювалися рухомі відділення, що за короткий термін (годину, півтори) були готові вийти для дозаправлення у визначені райони.

У 1982 р. вперше в Збройних Силах було прокладено трубопровід через Дніпро довжиною 1850 м. Того ж року проведено експериментальні навчання з підключення (переходу) й використання газопроводу діаметра 520 мм з трубопроводу діаметра 240 мм. Офіцери Центрального управління ракетного палива й пального, що брали участь у навчаннях, високо оцінили дії особового складу трубопровідних батальйонів.

Навчальні збори начальників служб постачання пального округів і флотів, що відбулися в 1979 р., виявили можливості поліпшення роботи служби. Її високо оцінив начальник Центрального управління ракетного палива й пального генерал-майор В.Нікітін.

Командування округу приділяло увагу і вдосконаленню маршової підготовки.

Дорожні війська округу представляли п'ять дорожніх ДЕПО, які в період загрози повинні були відмобілізувати сім дорожньо-комендантських бригад і п'ять окремих дорожньо-комендантських батальйонів. Начальником дорожньої служби був полковник Ю.Грузних – надзвичайно працездатна й скромна людина. Він умів організувати особовий склад на виконання завдань із забезпечення своєчасного пропуску військ і органів тилу.

У 1980 р. ця служба провела рекогносціювання й поліпшення одинадцяти наскрізних маршрутів і чотирьох рокадних маршрутів для забезпечення перегрупування військ округу (фронту). Документи, складені під час рекогносціювання, використовуються й нині.

Служба в цей час багато зробила для збільшення місткостей для збереження майна і схову техніки. Було збудовано вісім сховищ на 3000 вагонів, чотири штабні приміщення для розташування управлінь ДЕПО, створено навчальний Центр дорожніх військ у Чугуєві.

Щороку на короткочасних курсах при 55-му ДЕПО в Білій Церкві готували офіцерів дорожніх військ. У чугуївському центрі навчалися студенти Київського і Харківського автомобільно-дорожніх інститутів (по 300 – 400 студентів від кожного інституту на рік).

У 1984 р. на базі 55-го ДЕПО проведено тактико-спеціальне навчання з повним відмобілізуванням дорожньо-комендантської бригади кількістю 2400 чоловік. Усі нормативні заходи дістали оцінку „відмінно”.

Під час навчань наведено наплавний міст (280 лін. м) через водосховище в Білій Церкві, швидкісними методами відремонтовано дорожні

ділянки завдовжки майже 15 км з використанням нових матеріалів.

Начальники дорожніх служб округів і запрошені на ці навчання начальники інженерних військ округів високо оцінили роботу бригади. Для декого було відкриттям те, що дорожні війська можуть виконувати такі складні завдання – пропускати війська на велику відстань через водні перепони під час перегрупування.

На прохання міської ради Білої Церкви бригада звела два мости: у центрі (123 лін. м) і в районі Трушки через Рось (65 лін. м). Цими мостами користуються й тепер.

Не стояла осторонь тилового забезпечення особового складу й найстаріша служба тилу – служба речового постачання. Усі з'єднання й частини вчасно забезпечувалися необхідними речами. На тривалому зберіганні було понад 1,5 млн. комплектів обмундирування.

У 1983 р. на базі округу проведено навчальні збори начальників речових служб округів і флотів. Учасники зборів дістали можливість докладно ознайомитися з досвідом речової служби КВО.

Деякі гарнізони округу дислокувалися на значній відстані від великих населених пунктів. Торговельно-побутовим обслуговуванням офіцерів і членів їхніх сімей тут опікувалося управління торгівлі. Воно мало у своєму складі 22 відділення торгівлі, що забезпечували особовий склад товарами, продуктами харчування, надавали побутові послуги.

Командування округу приділяло увагу розширенню матеріальної бази торгівлі. Було відкрито 37 магазинів промислових і продовольчих товарів, близько 50 сучасно обладнаних солдатських чайних, заново збудовано виробничу базу Управління торгівлі в Новобіличах, на ТЗБ відкрито склад на 400 вагонів. У 1982 р.

збудовано великий сільськогосподарський комплекс.

Завдяки цьому з кожним роком збільшувався товарообіг. Так, з 1976 по 1985 р. він зріс з 64 до 212 млн. крб. В окрузі не раз влаштовувалися міжокружні ярмарки.

Начальником управління торгівлі округу був полковник В.Федосов.

Увесь перелічений комплекс робіт з тилового забезпечення військ організовував заступник командувача військ округу по тилу генерал-лейтенант Г.Куропаткін. Штаб тилу округу, що ним командував генерал-майор А.Савченко, нагороджено п'ятьма бойовими орденами.

Мобілізаційне завдання, покладене на частини й установи тилу, було великим. Треба було відмобілізувати й забезпечити бойове зладження 953 тилкових з'єднань, частин і установ. Понад 650 з них планувалося передати в групи військ.

Це далеко не повний перелік робіт, що їх виконували служби тилу. І відіграли вони не останню роль у підвищенні бойової готовності особового складу.

Перед солдатською дорогою

Питання військово-патріотичного виховання молоді, допризивної підготовки молоді не раз розглядалися на засіданнях військової ради округу, де вирішувалося, як далі вдосконалювати цю роботу.

Значну роль у військово-патріотичному вихованні молоді відіграла школа. Почуття відповідальності за захист Вітчизни треба формувати замолоду, використовуючи при цьому навчальний процес. Багато молодих людей виявляють інтерес до героїчного минулого нашої країни і важливо поєднати цей інтерес з виховною метою.

Причетність до подвигу була реальнішою, якщо вивчення істо-

ричного матеріалу безпосередньо пов'язувалося з конкретними фактами, подіями з історії певного села, міста, району чи області.

Великий досвід такої роботи мала Прикутенська середня школа Ічнянського району Чернігівської області. Тут на заняттях з історії учні знайомилися з минулим рідного села. Всі уроки, присвячені періоду Великої Вітчизняної війни, проводилися в шкільному історичному музеї, створеному самими школярами. У музеї в розділі „Вони захищали Батьківщину” були фотографії односельців, карти із зазначенням місць, де вони воювали, грамоти Верховного Головнокомандувача, що ними були нагороджені, інші експонати.

Тривкий слід у свідомості молоді лишали уроки мужності. У багатьох школах вони проходили під девізом „На героїв рівняємось”. На таких уроках розкривалась сувора романтика подвигу, громадянське покликання людини.

Округ усіляко сприяв пошуковій роботі. Цей рух молоді набрав широкого розмаху. Залічення до складу колективів героїв війни та праці, спорудження пам'ятників і обелісків на громадських засадах, шефство над сім'ями загиблих – це все було результатом благородної праці слідопитів.

Тисячі юнаків і дівчат брали участь у походах за маршрутами Великої Вітчизняної війни. Вони збирали раніше не відомі матеріали, листувалися з ветеранами, доглядали могили героїв. Завдяки невтомній праці слідопитів знаними стали імена тисяч героїв.

Популярними серед молоді були й місячники оборонно-масової роботи, які за традицією проводилися щороку, як і Вахта пам'яті – з 3 до 9 травня. Ці заходи мали на меті пропаганду військових знань, славних

бойових традицій Збройних Сил, удосконалення військово-патріотичного виховання молоді, підготовку її до відбуття військової служби.

Під час таких заходів встановлювалися імена загиблих, поповнювалися експозиції музеїв і кімнат бойової слави, ставилися пам'ятники, обеліски й меморіальні знаки на честь тих, хто не повернувся з війни.

Молодь таким чином діставала можливість відчути і свою причетність до героїки старших поколінь, до славної історії народу.

Ми прагнули організувати військово-патріотичне виховання у тісному зв'язку з вихованням інтернаціональним. Адже округ був точним відбиттям суспільства в національному відношенні: у з'єднаннях службу відбували представники 40 – 50 національностей, у частинах – 20 – 30, у підрозділах – 7 – 15, а загалом в окрузі – близько 90.

Однією з визнаних форм роботи з допризовною молоддю стало створення в школах і вузах, на підприємствах, у колгоспах і радгоспах музеїв і кімнат бойової слави. В музеях проводилися уроки мужності, допризовникам гут вручалися приписні свідоцтва. Тут регулярно відбувалися зустрічі робітничої молоді й учнів з ветеранами війни.

У вихованні гідного поповнення армії ми широко використовували таку форму, як ознайомлення молоді з характером військової підготовки, її вимогами. Військово-вслужбовці у славленої Кантемирівської дивізії заприятелювали з учнями середньої школи № 5 міста Червоноармійська. Коли представники дивізії приїздили по поповнення в Донецьку область, вони зустрічалися з учнями цієї школи. Ця дружба сягає своїм корінням далеких років війни, коли дивізія визволяла місто, а пізніше учні створили в школі музей бойового шляху з'єднання. Вони змагалися за право бути на-

правленими на дійсну військову службу в частини з'єднання, названі на честь міст області.

Особлива турбота виявлялася до організації початкової військової підготовки, під час якої юнаки знайомилися з будовою стрілецької зброї, виконували практичні стрільби, відпрацьовували стройові прийоми, вчилися орієнтуватися на місцевості й користуватися топографічними картами, опановували деякі військово-технічні спеціальності – водія, радіотелеграфіста, оператора радіолокаційної станції, стернового сигнальника шлюпки, вивчали основи цивільної оборони. Крім того, в процесі виробничої практики у весняний період проводилися польові заняття з тактичної підготовки, стрільби з автомата й карабіна.

Як свідчить наш досвід, за належної організації юнаки за час початкової військової підготовки здобували добрі знання й військові навички. Вони впевнено виконували практичні стрільби, були фізично загартованими. Значна частина майбутніх призовників складала заліки з водіння автомобіля.

В окрузі широко практикувалися й інші форми військово-патріотичного виховання. Серед них слід згадати заняття в різних гуртках, екскурсії на полігони й танкодроми, відвідання військових частин, прикордонних застав, роботу клубів і університетів майбутнього воїна, змагання з військово-прикладних видів спорту, шефські зв'язки військових частин зі школами, технікумами, профтехучилищами, інтернатами та дитячими будинками. Військові частини допомагали школам, підприємствам і установам обладнати військові кабінети й навчальні пункти, стрілецькі тири й спортмайданчики, подавали методичну допомогу військовим керівникам. У Дніпропетровській, Луганській і Чернігівській областях було створено навчальні

центри початкової військової підготовки, що давали змогу проводити табірні збори, максимально наближені до армійських.

Мені та іншим генералам округу не раз доводилося брати участь у проходах призовників на дійсну військову службу.

За добре організованої підготовки проводи до війська перетворювалися на масові народні свята. Скажімо, в селищі Рокитному Київської області ветерани, земляки висловлювали свої побажання й напучення майбутнім солдатам біля меморіалу, спорудженого на честь воїнів-переможців. У дні війни тут точилися запеклі бої. І стало традицією, що юнаки перед відбуттям до війська відвідували ті місця, де їхні діди й батьки на смерть билися з ворогом.

Такі проводи влаштовували в багатьох селах і містах України. Яскраві, незабутні, вони зроджували у свідомості юнаків глибоко патріотичні почуття, прагнення стати мужніми захисниками Вітчизни.

Проводами до війська не закінчувалися зв'язки трудових колективів, громадських організацій зі своїми посланцями. В окрузі частими були зустрічі батьків, діти яких служили у війську або навчалися у військових училищах. На цих зустрічах організовувалися виставки зброї, предметів солдатського побуту, фото-стенди, що показували армійське життя. Від імені командування батькам вручали листи-подяки за добре виховання дітей.

Округ підтримував тісні контакти з республіканським і обласними комітетами радіо і телебачення, пресою. Телебачення щонеділі випускало в ефір передачу „Слава солдатська”. У ній брали участь ветерани Збройних Сил, призовна й допризовна молодь. Раз на місяць у програмі радіостанції „Молода гвардія” звучала передача „Солдатська доблесть”. Популярними

серед молоді були також радіо-журнал „Старшокласник” і програма „Наш пароль – зірка”.

Плідно працювали й військкомати. Вони організовували зустрічі відмінників бойової підготовки з призовниками, змагання з військово-прикладних видів спорту, листувалися з частинами, де відбували службу юнаки, яких вони призвали. Надійними помічниками військкоматів були організації ДТСААФ. У їхніх навчальних центрах готували автомобілістів, парашутистів, радистів та ін.

Це давало свої результати. У 1984 р. більш як 84% призованих з округу мали різні спеціальності, здобуті на виробництві, кожен третій мав військово-технічну спеціальність.

Робота, що проводилася в окрузі, сприяла єдності армії і народу, зміцненню авторитету армії. У моїй пам'яті назавжди лишилися ті хвилини, коли війська після навчань поверталися в місця постійної дислокації. У містах, робітничих селищах, селах, через які ми проходили, люди виходили на шлях з хлібом-сіллю, глечиками молока, квітами...

* * *

Відійшла в небуття Радянська армія. Армія, яка знищила фашизм і врятувала світ від коричневої чуми. Разом з цією армією відійшли в минуле й інститути, що забезпечували ефективне функціонування всіх складових її організму. Що лишилося нинішньому поколінню? Розповіді, спогади.

Пам'ять однієї людини не може бути тривалою – вона помирає разом з цією людиною. Але пам'ять про людей, їхні справи і дії може жити вічно, носієм її стає народ, якщо вона передається молодшим поколінням.

Хотілося б, щоб сучасна молодь пам'ятала й берегла наші найкращі бойові традиції на своєму шляху у майбутнє.